

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'373.21:908(477.87)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.1/01>**Баньої В. Ф.**

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

РЕГІОНАЛЬНА ТОПОНІМІЯ В КОНТЕКСТІ КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті здійснено комплексний аналіз ролі регіональної топонімії в контексті сучасних краєзнавчих досліджень, обґрунтовано її статус як важливого джерела екстралінгвальної інформації та інструменту історико-культурної реконструкції локального простору. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до вивчення локальних форм культурної пам'яті, які слугують засобом ідентифікації спільноти через мовні, історичні й просторові маркери. Топоніми розглядаються як унікальний механізм колективної пам'яті про ландшафт, що фіксує особливості природокористування, суспільної організації, міжетнічних контактів і ціннісні орієнтири громади впродовж історичного періоду.

Доведено, що краєзнавча діяльність нерозривно корелює з топонімічними студіями, оскільки краєзнавство, орієнтоване на комплексне вивчення певної території (її природи, історії, культури та побуту), використовує дані топонімії для відтворення архаїчних уявлень, ідентифікації зниклих або трансформованих природних об'єктів, відновлення історичних меж землекористування та простеження міграційних процесів. Топонімічні студії є обов'язковим складником сучасних краєзнавчих досліджень і формують емпіричну основу для реконструкції культурного ландшафту, оскільки пропонують доступ до інформації, яка часто не представлена в архівних джерелах.

Як приклад універсального джерела знань для краєзнавчих студій і засобу формування краєзнавчого світогляду у статті запропоновано аналіз мікротопонімії басейну річки Ужа (Закарпатська область). Мікротопоніми Ужаницини становлять цінність для краєзнавства, оскільки допомагають відтворити детальний географічний ландшафт у синхронії та діахронії, пропонуючи інформацію про рельєф, рослинний покрив, властивості ґрунту, гідрографічні властивості об'єктів та функційне сприйняття мовцями ландшафту. Мікротопоніми є індикаторами глибоких соціально-економічних трансформацій: зберігають сліди господарської діяльності людини, пов'язаної з обробітком землі, тваринництвом, промислами тощо. Також дозволяють реконструювати етноконфесійну структуру регіону та простежити міжетнічні контакти, досягнути культурні цінності, національне світовідчуття. Узагальнено, що регіональні топоніми є не лише мовними одиницями, але й слугують незамінним для сучасних краєзнавчих студій інтеграційним інструментом інтерпретації історичного розвитку місцевості.

Ключові слова: регіональна топонімія, мікротопонімія басейну річки Ужа, краєзнавчі дослідження, екстралінгвальна інформація, культурний ландшафт, історико-культурна реконструкція.

Постановка проблеми. Нині зростає інтерес до вивчення локальних форм культурної пам'яті, що слугують засобом ідентифікації спільноти через мовні, історичні й просторові показники. Регіональний топонімікон як маркер географічного ландшафту є важливим джерелом екстралінгвальної інформації. Він функціонує як унікальний механізм колективної комунікації: найменування

географічних об'єктів є ефективним засобом репрезентації інформації про себе і світ у межах певної спільноти впродовж історичного періоду. Топоніми – це колективна пам'ять про ландшафт, яка фіксує особливості природокористування, суспільної організації, міжетнічних контактів, ціннісні орієнтири. У цьому контексті краєзнавча діяльність безпосередньо корелює з топоніміч-

ними дослідженнями. Краєзнавство орієнтоване на комплексне вивчення певної території, її природи, історії, культури та побуту, тому й використовує дані топонімії для історико-культурної реконструкції й відтворення архаїчних уявлень. Назви локальних об'єктів дозволяють ідентифікувати природні об'єкти, які зникли або зазнали трансформацій, відновити історичні межі землекористування, простежити міграційні процеси. Відповідно топонімічні студії є обов'язковим складником сучасних краєзнавчих досліджень: формують емпіричну основу для реконструкції культурного ландшафту, оскільки пропонують доступ до інформації, яка не представлена в архівних джерелах. У цьому контексті особливої значущості набуває вивчення ролі регіонального топонімікону в краєзнавчому вимірі, адже вивчення мікротопонімії дозволяє осмислити глибинні зв'язки між назвою, простором і культурною традицією, активізує міждисциплінарні підходи в гуманітарних дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Упродовж останніх десятиліть регіональна топонімія дедалі активніше стає об'єктом краєзнавчих студій, оскільки набуває прикладного значення для історико-географічного аналізу, етнографічних розвідок, туристичного освоєння територій та реалізації освітньо-просвітницьких ініціатив. Дослідники демонструють міждисциплінарний підхід до вивчення топонімного матеріалу й розглядають його як джерело реконструкції культурного ландшафту, етнічної історії, соціальних трансформацій і природних змін у межах локальних територій. Наприклад, обґрунтовано прикладне значення топонімичного аналізу для краєзнавства, зокрема в контексті туристичної інфраструктури, у праці Т. Купач, К. Верес. Дослідниці акцентують на ролі топонімів у збереженні номенклатурних реєстрів та відображенні природних, історичних і культурних особливостей регіону [7]. Такі ж підходи простежуються в студії Н. Дністрянської та М. Дністрянського [4], які аналізують карпатську топонімію як джерело етнографічної інформації та інструмент розвитку сільського зеленого туризму. У роботі О. Целуйка [9] представлено історіографічну еволюцію топонімичних студій у межах теоретичних семінарів при ЦДІА України у Львові, що заклали методологічні засади сучасної джерелознавчої та історико-географічної ономастики. Демонструє потенціал мікротопонімів як джерела реконструкції локальної історії, геральдики та соціальної пам'яті В. Щербатюк [10]. Автор акцентує на зв'язку назв із природними умовами,

етнічним складом населення, історичними подіями, що формували регіональну ідентичність. Е. Гайова [3] на основі польових матеріалів із Великоберезнянщини (Закарпаття) доводить, що мікротопоніми фіксують народну пам'ять, господарську діяльність, ландшафтні особливості та етнокультурні традиції. Дослідниця наголошує: топонімія є своєрідною енциклопедією народознавства, що дозволяє вводити до наукового обігу значний обсяг регіональної інформації. М. Криловець й А. Топузова [6] розглядають топоніми як соціокультурний складник сучасних підручників географії України. Автори підкреслюють їхню роль у формуванні національної ідентичності, міжпредметних зв'язків та краєзнавчої компетентності учнів, що відкриває перспективи для інтеграції топонімичного матеріалу в освітній процес. Ці та інші дослідження засвідчують актуальність регіональної топонімії як джерела краєзнавчої інформації. Вони формують методологічне підґрунтя для подальших студій, спрямованих на збереження мовної та культурної спадщини, розвиток локальної ідентичності та туристичної привабливості регіонів України.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – комплексно охарактеризувати регіональну топонімію (на прикладі мікротопонімії басейну річки Ужа) як важливе джерело та інструмент краєзнавчих досліджень, відповідно продемонструвати, як топонімний матеріал інтегрує знання з географії, історії, етнології тощо, які поглиблюють краєзнавчі пошуки.

Виклад основного матеріалу. Краєзнавство є багатоаспектним явищем, яке розглядається у двох основних площинах: як синтетична наукова дисципліна з комплексного дослідження незначної території (села, міста, району або їхньої частини) і як суспільний рух. Сутність першого підходу полягає у всебічному пізнанні краю, що охоплює визначення особливостей розвитку людини та людської спільноти в конкретних природних умовах певної території, синтезуванні знань про природні й суспільні явища та їхню взаємодію на обмеженій території. Міждисциплінарний характер краєзнавства передбачає інтеграцію базових знань не тільки з історії й географії, але й мовознавства, етнології, соціології та інших гуманітарних і природничих наук, що дозволяє всебічно осмислювати специфіку регіонального простору. Краєзнавство як суспільний рух акцентує увагу на його освітньо-просвітницькій функції. У цьому контексті воно сприяє формуванню локальної ідентичності, збереженню куль-

турної спадщини, активізації громадської участі у вивченні й популяризації регіонального знання. Краєзнавча діяльність охоплює пошук інформації про природу (геологію, клімат, ресурси, флору і фауну) та життя населення краю (демографію, історію заселення, мову, традиційну культуру, господарювання та історичні постаті). Метою цієї діяльності є виховання патріотизму та любові до рідного краю через збирання артефактів, поширення знань, дослідження антропогенних змін природного середовища та оцінювання екологічного стану. Це має спонукати до збереження природної й історичної спадщини та організації збалансованого розвитку громади [5]. Отже, краєзнавство як міждисциплінарна галузь гуманітарного знання є комплексною дослідницькою сферою, яка охоплює різноманітні сфери людського буття – від природного середовища до культурної пам'яті спільноти.

У структурі краєзнавства, що охоплює географічний (дослідження природного середовища та його змін під впливом діяльності людини локальному рівні), історичний (реконструкція подій, артефактів, що формували локальну історію), етнографічний (вивчення традиційної культури населення), топонімічний (дослідження власних назв місцевостей локального значення як відображення природних явищ, історичних та соціокультурних процесів) напрями [5], саме топоніміка як наука про мовні одиниці, які є не лише джерелом інформації про простір, але й слугують індикатором історичної пам'яті, мовної картини світу, способом ідентифікації локальних спільнот, посідає особливе місце. Топоніміка має міждисциплінарний характер й охоплює три основні аспекти: географічний (назви сприймаються як маркери просторових характеристик, рельєфу, гідрографії, клімату), історичний (топоніми є свідченнями про події, епохи, персоналії, що вплинули на формування локального ландшафту), мовознавчий (передбачає аналіз етимології, семантики, граматичних моделей, що лежать в основі номінації). Саме тому результати топонімічних досліджень можуть суттєво доповнити мовну, історичну, географічну, культурну інформацію або ж запропонувати нову. Завдяки топонімічному аналізу краєзнавчі дослідження значно поглиблюються, оскільки він відкриває можливість просторово інтерпретувати історичний розвиток місцевості й виявляти особливості ідентичності місцевих спільнот, тобто топоніми стають ключем до розуміння локального буття. Варто зауважити, що в процесі аналізу топонімів

застосовуються такі основні принципи: антропологічний, просторовий, внутрішній, ідеологічний [8]. Отже, топонімічне краєзнавство є не лише важливою галуззю локальних студій, але й слугує цінним інструментом реконструкції історико-культурного простору. Воно дозволяє інтегрувати знання з географії, історії, лінгвістики, етнології, а це робить топоніміку незамінною в сучасних краєзнавчих практиках, освітніх програмах та наукових дослідженнях.

Універсальним джерелом знань для краєзнавчих досліджень, важливим засобом формування краєзнавчого світогляду й культури особистості є регіональна топонімія. Особливу цінність у цьому контексті становить мікротопонімія басейну річки Ужа, яка слугує цінним емпіричним матеріалом. Краєзнавчі знання, отримані через аналіз мікротопонімів, допомагають усвідомити ідентифікацію особистості як з мікропростором, так і з макропростором, слугуючи фундаментом освітньої та виховної діяльності. Басейн Ужа розташований в гірській системі Українських Карпат, на території якого функціонують ужанські говірки, які належать до західнокарпатської говіркової групи південно-західного наріччя української мови. Заселення Ужанщини відбувалось упродовж двох періодів з XIV ст. до кінця XVIII ст. Зафіксовані мікротопоніми (9000 назв на позначення 6379 географічних об'єктів) утворилися на базі місцевих говірок, тому є важливим інструментом також для дослідження діалектної системи регіону.

Мікротопоніми допомагають відтворити детальний географічний ландшафт в синхронії й діахронії. Аналіз семантики базових назв дає змогу реконструювати не лише сучасну просторову організацію місцевості, але й виявити сліди історичних, екологічних чи соціокультурних змін. І щонайважливіше, таку інформацію не зафіксовано в писемних джерелах (картах, архівних матеріалах тощо). Наприклад, мікротопонімія Ужанщини, відображаючи різні географічні аспекти локального простору, пропонує знання про загальні особливості рельєфу (ліс *Дж'бóрик* (Тур'я Пасіка) < *дж'бóрик* 'скелясте підвищення', *Д'іл* (поле – Завосина, Мокра, Смерекова, Турички, Буківцьова, ліс – Тур'я Бистра, Порошково) < *д'іл* 'гірський хребет', ліс *Пріпóр* (Липовець) < *пріпóр* 'крутий схил гори', поле *Зáпадиш':e* (Забродь) < *зáпадиш':e* 'западина; понижена місцевість', *Звур* (ліс – Розтоцька Пастіль, Липовець, поле – Лікцари, Вільшинки) < *звур* 'глибока западина', урочище *Прóвала* (Дубриничі) < *прóвала* 'урвище;

низинна територія', ліс *С'ідл'іна* (Домашин) < *с'ідл'іна* 'гірська улоговина, поросла лісом'), *рослинного покриву* (поле *Дра́ч'а* (Турички) < *дра́ч'а* 'поле, поросле чагарником', ліс *Дуби́на* (Турички) < *дуби́на* 'молодий дубовий ліс', ліс *Йа́ліниці*' (Тур'я Пасіка) < *йа́ліниці*' 'хвойний ліс', поле *Ве́пріны* (Руський Мочар) < *ве́пріны* 'чагарники агрусу', поле *Киндирич'а́нка* (Полянська Гута) < *киндирич'а́нка* 'поле, яке засаджують кукурудзою', потік *Комані́ч'ка* (Кам'яниця) < *комані́ч'ка* 'конюшина', ліс *Косма́тиці*' (Завосина) < *косма́тиці*' 'гора з густим рослинним покривом', гора *Лыса́н'а* (Тур'я Бистра) < *лыса́н'а* 'безліса, не заросла нічим гора'), *характер і властивості ґрунту* (поле *Колоба́н'а* (Вішка) < *колоба́н'а* 'заболочена западина', поле *Пла́ўч'ик* (Полянська Гута) < *пла́ўч'ик* 'трясовина', урочище *Прогни́л'ак* (Вільшинки) < *прогни́л'ак* 'заболочена низина з прогнилими деревами', поле *Соло́твінка* (Чорноголова) < *соло́твінка* 'невелике багнувате місце', урочище *Кре́мінка* (Кам'яниця) < *кре́мінка* 'крем'яна гора; скеля', *Р'ін'а* (вулиця – Малий Березний, Дубриничі, поле – Заричово) < *р'ін'а* 'гравій, галька'), *гідрографічні об'єкти* (поле *Ста́ў* (Люта) < *ста́ў* 'місце розлиття струмка перед загатою', ліс *Квас* (Тур'я Поляна) < *квас* 'джерело мінеральної води', лука *Керні́ця'а* (Ужок) < *керні́ця'а* 'колодязь із джерелом мінеральної води', джерело *Холодні́к* (Сімир) < *холодні́к* 'джерело з дуже холодною водою', потічок *Бістри́к* (Тур'я Бистра) < *бістри́к* 'річка зі швидкою течією', *Кал'у́шка* (поле – Люта, ліс – Смерекова) < *кал'у́шка* 'місцевість з брудною стоячою водою'), *геометричні параметри об'єктів*, які демонструють функційне сприйняття ландшафту, орієнтування мовців на прикметні ознаки місцевості, що були важливими для практичного освоєння території, безпеки (поле *Курти́на* (Тур'я Поляна, Вільшинки) < *курти́на* 'невелика ділянка', поле *Кос'а́к* (Тур'я Поляна) < *кос'а́к* 'угіддя трикутної форми з гострими кутами', *Рожо́к* (поле – Люта, гора – Чорноголова) < *рожо́к* 'невелика гора з гострою вершиною', урочище *Росоха́н'а* (Гусний) < *росоха́н'а* 'місцевість V-подібної форми; роздвоєння', поле *Передн'а́к* (Мокра) < *передн'а́к* 'поле, розташоване попереду відносно інших наділів'), *різний ступінь освітленості сонцем*, а отже – різні температурні параметри повітря на певній території (поле *За́т'ін'* (Тур'я Бистра) < *за́т'ін'* 'місце в тіні (яке добре не вигрівается навіть улітку)', полонина *Мороз'а́к* (Липовець) < *мороз'а́к* 'дуже холодне місце', ліс *Пі́ч'иш'е* (Тур'я Поляна) < *пі́ч'иш'е* 'випалене сонцем місце', *Темні́к* (ліс – Розтоцька

Пастіль, гора – Кам'яниця) < *темні́к* 'темне місце (через дуже густий ліс та розлогі крони дерев)', *Т'ін'* (ліс – Сімирки, поле – Заричово, урочище – Лікіцари) < *тін'* 'темне місце, затінений простір').

Становлять одну з найпоказовіших та найцінніших груп для краєзнавчих досліджень у мікротопонімії басейну річки Ужа одиниці, утворені на основі термінів, пов'язаних із господарською діяльністю. Їхнє виникнення зумовлене соціально-економічними трансформаціями, що відбувалися впродовж історичного розвитку регіону. Самі назви є індикаторами глибоких перетворень у діяльності громади, пов'язаних із землекористуванням, розвитком ремесел, інфраструктури, слугують основою розуміння історії освоєння простору. Найчисленнішою є група, мотивована апелюваннями на позначення землеробської діяльності, зокрема підсічно-вогневого господарства – типу господарювання, з якого виникли перші назви, пов'язані з обробітком ріллі. Підсічне господарство розвивалося як одна з найдавніших форм землекористування в умовах лісної місцевості, особливо в гірських районах: полягало у вирубуванні лісу, підсушуванні деревини, спалюванні залишків і використанні золи як добрива для тимчасового обробітку землі. Після кількох років використання ділянку залишали під переліг, що сприяло ротації земель і збереження родючості. Мікротопонімія Ужанщини зберегла сліди усіх етапів такого процесу освоєння землі. Зауважимо, що на апелютивному рівні базові назви самостійно не функціонують, тому мікротопоніми є єдиними мовними свідченнями господарської діяльності, що збереглися навіть після зникнення самої практики господарювання. Відповідно через мікротопоніми можна реконструювати етапи традиційних форм господарювання, зрозуміти, як природне середовище впливало на спосіб життя та господарювання населення, і зберегти в такий спосіб нематеріальну спадщину. Наприклад: поле *Копан'* (Завбуч, Тур'я Пасіка) < *копан'* 'поле на місці зрубаного лісу; рілля', поле *Ўрани́ця'а* (Костринська Розтока) < *ўрани́ця'а* 'постійно орана рілля'), *Пас'іка* (урочище, поле – Маюрки) < *пас'іка* 'вирубана ділянка лісу для поля', поле *Пору́биш'е* (Лікіцари) < *пору́биш'е* 'місце, ділянка, де вирубано ліс', поле *Ч'і́р'т'іж'''* (Вішка, Лікіцари) < *ч'і́р'т'іж'''* 'викорчувана ділянка лісу для поля', урочище *Ч'і́рш'ла* (Тур'я Поляна) < *ч'і́рш'ла* 'викорчувана ділянка лісу для поля'), ліс *Ч'иста́ш* (Порошково) < *чиста́ш* 'місце, очищене від лісу', *Дерив'яні́ці*' (Розтоцька Пастіль) < *дерив'яні́ці*' 'давно неоране

поле', поле *Корóстав'иц'* (Сімирки) <*корóставиц'* 'запущена земля з необробленим ґрунтом; із затверділою поверхнею', ліс *Згорéник* (Тихий) < *згорéник* 'погорілий ліс; місце колишнього зґарища', урочище *Погáрц'и* (Тур'я Бистра) < *погáрц'и* 'невелика погоріла площа лісу', поле *Нові́на* (Лікіцари) < *нові́на* 'поле, вперше засіяне після розкорчування лісу', *Тóлòка* (поле – Люта, Тур'я Поляна) < *тóлòка* 'давню необроблену ділянку землі, яка служить пасовищем для худоби'.

Красназвучу інформацію про економіко-політичні й історико-культурні зміни регіону містять мікротопоніми, утворені від назв, що позначають помітну групу географічних об'єктів антропогенного походження (господарські, культові та інші споруди) і здебільшого стосуються галузей тваринництва, водного господарства, видобутку корисних копалин, харчової промисловості, оборонної діяльності тощо: урочище *Двóриш':е* (Тихий) < *двóриш':е* 'місце, де була панська садиба', частина села *Кóлòн'и́я* (Малий Березний, Тур'я Бистра, Тур'я Поляна) < *кóлòн'и́я* 'колонія 'частина села, відділена від іншої потічком', поле *Ватáш':ина* (Лікіцари) < *ватáш':ина* 'місце перебування отари овець влітку; житло пастухів', поле *Вáцки* (Маюрки, Тур'я Пасіка) < *вáцки* 'загороджені місця для ночівлі худоби', поле *Зáгóрòд'иш':и* (Мокра) < *зáгóрòд'иш':и* 'місце, де раніше була загорода для утримування тварин улітку', урочище *Йáслиш':е* (Перечин) < *йáслиш':е* 'місце, де раніше були годівниці для диких тварин', поле *Л'итóвиш':е* (Люта) < *л'итóвиш':е* 'місце, де худоба перебуває влітку', поле *Сóлиш':е* (Вільшинки, Верховина Бистра, Волосянка) < *сóлиш':е* 'місце, де раніше розсипали сіль для диких тварин', частина села *Бахтáрн'а* (Малий Березний) < *бахтáрн'а* 'сторожовий будинок, сторожка', частина села *Бровар'иш':е* (Бегендяцька Пастіль) < *бровар'иш':е* 'місце, де раніше була пивоварня', частина села *Вал'к'у́н'а* (Заричово) < *вал'к'у́н'а* 'місце, де виробляють саманні цеглини', частина міста *Потáшин'а* (Перечин) < *потáшин'а* 'поташний завод (виробництво калієвої солі вугільної кислоти)', урочище *Пелéўниш':а* (Буківцьова) < *пелéўниш':а* 'місце, де раніше була стодола', полонина *Тóч'ка* // *Об'йéкт* (Липовець) < *тóч'ка* // *об'йéкт* 'місце знаходження ракетних шахт'; урочище *Касáр'н'а* (Гусний) < *касáр'н'а* 'казарма' та ін.

Оскільки мотивувальною основою мікротопонімів, крім апелятивів, є й антропоніми (чоловічі особові імена, жіночі імена, імена жінок за чоловіками (андроніми), прізвища та пріз-

виська), то мікротопонімна система репрезентує інформацію й про людність, яка заселяла певну територію, що є особливо цінним для краєзнавства і свідчить про персоніфіковане сприйняття простору: земля, угіддя, об'єкти довкілля часто асоціювалися з конкретними людьми – власниками, користувачами, засновниками. Зафіксований матеріал слугує джерелом для реконструкції родових зв'язків, релігійно-культурних впливів, має високу цінність для дослідження локальної ідентичності: ліс *Гранóва* (Сімир), поле *Бóрч'у́* (Новоселиця), *Андр'йóва Пáс'іка* (Вільшинки), сінокіс *Гриц'к'і́у Горбóк* (Тихий), поле *Гáртнеровы Ўгры* (Тур'я Поляна), поле *Ч'орнакóви Пáс'іки* (Вільшинки), поле *Гéцковы Нівы* (Буківцьова), поле *Шушкóв'и Пóл'анкі* (Гусний), поле *Кáсич'ова Млáч'ка* (Люта), частина села *Риган'и́* (Люта), поле *Бáбінц'ова Пáс'іка* (Маюрки), поле *Фурдáн'ат Пóле* (Заричово), поле *Гáрдиш'у́* (Вільшинки), частина села *Требуц'и́* (Вільшинки), джерело *Стун'ік Óл'уц'кого Васил'а* (Розтоцька Пастіль) та ін. Мікротопонімія є своєрідною хронікою, яка відображає не лише зв'язок земельних відносин, але й історію розвитку гендерних ролей, соціальну структуру. Наприклад, допомагає реконструювати традиції спадкування й ролі жінки у громаді: незначна кількість мікротопонімів, утворених від жіночих імен (поле *Мáриної* (Домашин) поле *Йу́лина Пáс'іка* (Вільшинки), поле *Ру́з'іны Ни́кі* (Новоселиця), поле *Олін'ч'ина Пóл'анка* (Тур'я Бистра), поле *Ригáн'ч'ина Млáка* (Люта), поле *Таншáнин Горб'* (Смерекова) та ін.) свідчить про право користування та володіння землею чи іншими угіддями переважно чоловіками. Більшість базових імен мікротопонімів належить до іменника православного (*Андр'й, Васил', Гáўриш, Гриц'кó, Гріц', Гр'ішкó*), католицького (*Мáрцін, Штéфан, Фéрко*) і єврейського (*Абр'ум, Адам, Гáда, Дав'їд, Срул'*) календаря, що підтверджує факти про багатозарову етноконфесійну структуру регіону й відображає історичну присутність, мовну взаємодію й культурну спадщину різних етнічних і релігійних груп. Дещо складніше розмежувати назви, утворені від прізвищ і прізвиськ, оскільки більшість мікротопонімів могла з'явитися ще до юридичного закріплення прізвищ наприкінці XVIII ст. Етимологічно основу таких антропонімів становлять українські прізвища й прізвиська, рідше – мадяризмів й германізмів, що свідчить про автохтонність українського населення на Закарпатті й історичні контакти українського етносу й міжетнічне спів-

життя.

Мікротопонімія дозволяє простежити історичну міжмовну взаємодію, виявити маркери такої взаємодії місцевого населення з іншими етносами. Більшість базових апелятивів на сучасному етапі українського походження (96, 8%), проте є і вкраплення чужомовних елементів: незважаючи на багату етнічну історію Ужанщини, що характеризується компактним проживанням різних спільнот, та територіальне контактування з іншими народами, мікротопонімія басейну представлена невеликою кількістю назв, мотивованих угорськими, румунськими, німецькими, словацькими мовними елементами, переважно адаптованими до системи української мови. Запозичення свідчать про господарське освоєння території, фіксуючи традиційні види діяльності, зокрема землеробство, скотарство, промисли, торгівлю, і позначаючи важливі для громади об'єкти (культові споруди, типи поселення, елементи інфраструктури) тощо: поле *Kurp'* (Дубриничі) < угор. *kert* 'сад; фруктовий сад; город'; поле *Tábla* (Порошково) < угор. *tábla* 'земельна ділянка; площа', урочище *Artáusi // Gartáusi* (Ставне) < угор. *irtás* 'викорчовування, корчування', поле *Bániusi* 'e (Забродь) < угор. *bánya* 'рудник, шахта; кар'єр'; ліс *Шлôÿt* (Завосина) < нім. *schlag* 'лісосіка; ділянка', урочище *Бійло-майн'а* (Тур'я Поляна) < угор. *tanya* 'хутір, садиба'; частина міста *Télep* (Перечин) < угор. *telep* 'селище, оселення, поселення, колонія', поле *Вáцки* (Маюрки, Тур'я Пасіка) < угор. *vasak* 'буда, конура; хижка, убога квартира'; зарості *Коргáзe* (Порошково) < угор. *kórház* 'лікарня, госпіталь'; кладовище *Теметуÿ* (Полянська Гута), *Те^mim'ÿÿ* (Завосина), *Тимim'ÿÿ* (Мокра, Невицьке), *Тимim'ÿÿ* (Бегендяцька Пастіль, Маюрки) < угор. *temető* 'кладовище, цвинтар', поле *Штрéга* (Невицьке, Верховина Бистра, Луг, Кам'яниця), *Штрéка* (частина села – Порошково, поле – Тур'я Поляна, ліс – Новоселиця) < угор. *Strécke* 'штрека, залізничне полотно'; частина міста *Штац'ийóн* (Перечин), частина села *Штац'иóн* (Дубриничі) < нім. *Statióh* 'станція, вокзал'. Загалом такі одиниці лише відображають те, що вважалося важливим для соціуму на певному етапі розвитку. До того ж, різні назви демонструють різний ступінь засвоєння – від повної адаптації до гібридних форм, що дозволяє оцінити глибину мовного впливу та тривалість функціонування запозичень у місцевому мовленні. Тому можна припустити, що семантичні групи базових назв мікротопонімів є своєрідними маркерами історико-культурного

розвитку регіону, а їхній аналіз є цінним для краєзнавчих студій, оскільки дозволяє реконструювати етнолінгвістичну історію краю, виявити культурно-господарські пріоритети, зрозуміти механізм мовної адаптації у локальному середовищі.

Створити топонімічні моделі локального простору, відтворити історичну географію поселень, простежити зв'язок (топографічний чи функційний) між населеними пунктами й природними об'єктами дають змогу мікротопоніми, мотивовані ойконімами й мікротопонімами: річка *Лик'ицáрка* (Лікіцари) < село *Лікіцáры*, поле *Бiстр'áн'c'к'и Пáс'ики* (Луг) < село Верховина Бистра, поле *Гус'н'áн'c'киÿ Перéниз'* (Гусний) < село *Гúсний*, поле *Тишиáн'c'к'и Вáц'к'и* (Тур'я Поляна) < село *Тiхий*; потік *Сóÿзанýс'киÿ* (Вільшинки) < Созань (Львівщина), поле *Бiлий Стуїни́к* (Бегендяцька Пастіль) < джерело *Бiлий Стуїни́к* (Бегендяцька Пастіль), вулиця *Римiц'киÿ* < потічок *Римiц'киÿ* (Сімирки), частина села *Дiкоï Пóле* < поле *Дiкоï Пóле* (Люта), ліс *Пóрóшкúс'кóйe* < поле *Пóрóшкúс'кóйe* (Тур'я Бистра), поле *Колишúс'ка* (Бегендяцька Пастіль) < поле *Колишúÿ* (Розтоцька Пастіль) та ін. Відмікротопонімні назви фіксують історичну пам'ять про локальні об'єкти, які могли зникнути або змінити функцію, проте збереглися в нових номінаціях.

Цінну інформацію для краєзнавства містять так звані конотативні мікротопоніми: *Англ'ийа* (Заричово), *Варшáва* (Вішка), *Йегiнет* (Люта), *Китáй* (Полянська Гута), *Кúба* (Вішка), *Лóндон* (Луг), *Рáдванка* (Лікіцари), *Сáнта-Бáрбара* (Кам'яниця), *Ч'орнóбыл'* (Люта), *Шанхáй* (Дубриничі), *Штáты* (Перечин) та ін. Вони відображають не лише образне мислення номінаторів та вплив історико-культурних змін у світі, але й слугують засобом конструювання мовної картини світу, відповідно є маркером самоідентифікації мовця. Наприклад, первинна конотація 'багатолюдне місце' назв *Китáй* (> частина села *Китáй*), *Шанхáй* (> частина села *Шанхáй*) була зумовлена уявленнями місцевого населення про соціально-економічні умови проживання мешканців відповідних мегаполісів. Згодом діапазон конотативного забарвлення розширився: вторинними референтними значеннями для топоніма *Шанхáй* стали 'тіснота й бруд' – 'брудне, неприбране місце; занедбана територія', а онім *Китáй* розвинув традиційну конотацію 'місце, що характеризується високою народжуваністю дітей' > 'місце з великою кількістю дітей'.

Для краєзнавчих досліджень мікротопоні-

мія Ужанщини слугує також важливим джерелом лінгвокультурологічної й етнолінгвістичної інформації, засобом концептуалізації сакрального [1, 2], оскільки дозволяє глибше вивчити та зберегти культурні традиції, вірування та історичні факти, а також інтерпретувати та передавати культурні смисли, важливі для формування локальної ідентичності.

Висновки. Отже, регіональна топонімія є важливим джерелом інформації для краєзнавчих досліджень про природний ландшафт, історико-культурний розвиток, соціально-демографічні

показники, розвиток промислів і ремесел, міжмовні контакти та уявлення українців про інші спільноти; є засобом осягнення духовних цінностей та відображає національне світовідчуття, традиції, історію українського етносу. Мікротопонімія акумулює культурну пам'ять і є інструментом формування краєзнавчої ідентичності, смаку й ціннісного орієнтиру в просторі рідного краю, що дозволяє поєднати мікропростір етнобуття з макропростором національної культури, закладаючи основи світогляду особистості.

Список літератури:

1. Баньої В. Концептуалізація сакрального в мікротопонімії басейну річки Ужа. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 82, том 1, 2024. С. 299–305.
2. Баньої В. Репрезентація етнокультурної інформації в мікротопонімії басейну річки Ужа. *Лінгвальний та екстралінгвальний аспекти комунікації в мультикультурному середовищі Закарпаття*: монографія / за заг. ред. Ю.М. Бідзілі, Г.В. Шаповалової, Я.М. Шебештян; рец.: М.І. Мушинка, М.В. Бутиріна, ЛПСВ. Сніцарчук; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т». Ужгород: РІК-У, 2021. С. 94–118.
3. Гайова Є. Топоніми – жива історична пам'ять народу (за експедиційними матеріалами з Великоберезнянського району Закарпатської області). *Народна творчість та етнологія*, 1 (371), 2018. С. 78–88.
4. Дністрянська Н., Дністрянський М. Краєзнавчо-туристичний потенціал карпатської топонімії. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2019. Вип. 53. С. 125–130.
5. Краєзнавство / О.О. Любіцева, С.І. Кот. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-2646>
6. Криловець М. Г., Топузова А. Г. Топоніми як соціокультурна складова сучасних підручників географії України. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. Вип. 18. С. 64–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2017_18_11
7. Купач Т. Г., Верес К. О. Прикладні аспекти топонімічних досліджень в краєзнавстві. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea06aea9-aa65-4ed9-8b22-77f03ea2ae47/content>
8. Лучик В. В. Ретроспективний і перспективний погляди на українську ойконімію та стан її вивчення. *Linguistica slavica*: ювілейний збірник на пошану Ірини Михалівни Железняк. Київ: Кий, 2002. С. 90–95.
9. Целуйко О. Проблеми історичної географії, топоніміки та краєзнавства в роботі теоретичного семінару з джерелознавства та спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін при ЦДІА України у м. Львові. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2022. Випуск 23. С. 509–541. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/509-542Tseluyko-.pdf>
10. Щербатюк В. Топоніміка Лисянщини як джерело вивчення історії краю. *Краєзнавство*. Ч. 3–4. 2014. С. 91–96.

Banyoi V. F. REGIONAL TOPONYMY IN THE CONTEXT OF LOCAL HISTORY STUDIES

The article provides a comprehensive analysis of the role of regional toponymy within the framework of modern local history studies, substantiating its status as a vital source of extralinguistic information and a critical instrument for the historical and cultural reconstruction of local space. The research's relevance is determined by the growing interest in studying local forms of cultural memory, which serve as a means of community identification through linguistic, historical, and spatial markers. Toponyms are examined as a unique mechanism of collective memory regarding the landscape, recording features of nature management, social organization, interethnic contacts, and the value orientations of the community over a long historical period.

It is proven that local history activity is inherently correlated with toponymic studies. Local history, being focused on the comprehensive study of a specific territory (its nature, history, culture, and way of life), utilizes toponymic data to reconstruct archaic perceptions, identify lost or transformed natural objects, restore historical land boundaries, and trace migration processes. Toponymic studies are an essential component of contemporary local history research, forming an empirical foundation for the reconstruction of the cultural landscape, as they offer access to information often not present in archival sources.

The microtoponymy of the Uzh River basin (Zakarpattia region) is analyzed as a universal source of knowledge for local studies and a means of shaping the local historical worldview. The microtoponyms of the Uzh region are valuable for local history because they help reconstruct the detailed geographical landscape in both synchrony and diachrony, offering information about relief, vegetation cover, soil properties, hydrographic features, and the functional perception of the landscape. Microtoponyms are indicators of profound socio-economic transformations, preserving traces of human economic activity related to land cultivation, animal husbandry, crafts, and infrastructure. Furthermore, they allow for the reconstruction of the region's ethno-confessional structure and tracing interethnic contacts, aiding in the understanding of cultural values and the national world perception. Overall, regional toponyms are not merely linguistic units but serve as an integrating tool for interpreting the historical development of localities, which is indispensable for modern local history studies.

Key words: regional toponymy, microtoponymy of the Uzh River basin, local history studies, extralinguistic information, cultural landscape, historical and cultural reconstruction.

Дата надходження статті: 21.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025